
Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran Towards South Asia (Analysis of Strengths and Weaknesses)

*Meysam Hadipour*¹
*Mohammad Reza Hafeznia*²

ABSTRACT

Countries are the most important actors in the world's policy. They are proportional to their capacities in the formation of phenomena at various global, regional, national and decimal levels. Each of these levels has their own features and functions. The regional level has spread a lot in recent decades and the desire of countries in influencing the growing areas of development. The Islamic Republic of Iran, as one of the active actors, has different geopolitical regions with different abilities around them. One of the most important geopolitical areas of Iran is South Asia; This area includes Indian countries, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, Maldives, Nepal and Bhutan. Each country interested in communicating and playing in the geopolitical region of the southern Asia, first of all, should identify its weaknesses and strengths, which are the basic foundation of spreading or reducing relations in various areas with political actors in the region. The present research has been applied and using descriptive-analytic research methods and quantitatively aims to analyze the strengths and weaknesses of the Islamic Republic of Iran in using the capacities of the South Asian region. Analysis of field findings and libraries indicate that the Islamic Republic of Iran in the use of the capacities of the South Asian region with five versatile variables involves Iran's geographical location in access to peripheral spaces (Central Asia, Caucasus, etc.), Iran's passage toward the south Asia (Transit), the existence of natural resources and energy reserves in Iran, the relative security of Iranian geographic space over the peripheral regions, and common cultural and historical relations, and four weakness variables, including the weakness of communication and human infrastructure in Iran and compared to South Asia, The development of common areas with South Asia faces regional weakness in Iran's foreign policy and the developed economy of Iran in the domestic domain.

Keywords: South Asia, Islamic Republic of Iran, Foreign Policy, Regionalism.

1. Corresponding Author: PhD in Political Geography, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran
Meysamhadipoor54@yahoo.com

2. Full Professor, Department of Political Geography, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran
Mhafeznia2006@yahoo.com

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

میثم هادی پور^۱

محمد رضا حافظ‌نیا^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۲۸

چکیده

کشورها مهم‌ترین بازیگران عرصه سیاست جهان هستند. آنها متناسب با ظرفیت‌های خود در شکل‌گیری پدیده‌ها در سطوح مختلف جهانی، منطقه‌ای، ملی و فروملی تأثیر می‌گذارند. هریک از سطوح مزبور ویژگی‌ها و کارکردهای خاص خود را دارند. سطح منطقه‌ای در دهه‌های اخیر گسترش زیادی داشته و تمایل کشورها در تأثیرگذاری در مناطق پیرامونی رو به توسعه است. جمهوری اسلامی ایران به عنوان یکی از بازیگران فعال، دارای مناطق ژئوپلیتیکی متفاوت و با توانایی‌های مختلفی در پیرامون خود می‌باشد. یکی از مهم‌ترین مناطق ژئوپلیتیکی پیرامونی ایران جنوب آسیا است؛ این منطقه شامل کشورهای هند، پاکستان، بنگلادش، سریلانکا، مالدیو، نپال و بوتان است. هر کشوری که به برقراری ارتباط و نقش آفرینی در منطقه ژئوپلیتیکی جنوب آسیا علاقه‌مند است قبل از هر چیز باید نقاط ضعف و قوت خود را که پایه اساسی گسترش و یا کاهش روابط در حوزه‌های مختلف با بازیگران سیاسی این منطقه است، شناسایی کند. پژوهش حاضر از نوع کاربردی و با استفاده از روش‌های تحقیق توصیفی-تحلیلی و کمی در صدد تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا برآمده است. تحلیل یافته‌های میدانی و کتابخانه‌ای بیانگر این است که جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا با پنج متغیر قوت‌آفرین شامل موقعیت جغرافیایی ایران در دسترسی به فضاها پیرامونی (آسیای مرکزی، قفقاز، و...)، موقعیت گذرگاهی ایران نسبت به جنوب آسیا (ترانزیتی)، وجود منابع و ذخایر طبیعی انرژی در ایران، امنیت نسبی فضای جغرافیایی ایران نسبت به مناطق پیرامونی، و روابط فرهنگی و تاریخی مشترک و چهار متغیر ضعف‌آفرین شامل ضعف زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی ایران در سطح داخلی و نسبت به جنوب آسیا، توسعه نیافتگی مناطق پیرامونی مشترک با جنوب آسیا، ضعف منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران و اقتصاد توسعه‌نیافته ایران در حوزه داخلی روبه‌رو است.

کلیدواژه‌ها: جنوب آسیا، جمهوری اسلامی ایران، سیاست خارجی، منطقه‌گرایی.

۱. نویسنده مسئول: دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

Meysamhadipoor54@yahoo.com

Mhafeznia2006@yahoo.com

۲. استاد، گروه جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

مقدمه

دولت‌ها و کشورها مهم‌ترین بازیگران عرصه سیاست جهان هستند. آنها اصالت استقلال و حاکمیت دارند و بر این اساس و متناسب با موقعیت و منزلت خود در نظام بین‌الملل بر شکل‌گیری پدیده‌های جهانی تأثیر می‌گذارند. کشورها در تأسیس و نقش‌آفرینی سطوح دیگر سیاسی - فضایی (منطقه‌ای، ملی و فروملی) جهان مشارکت می‌کنند. سطح منطقه‌ای در دهه‌های اخیر گسترش زیادی داشته و تمایل کشورها در تأسیس ساختارهای منطقه‌ای روبه توسعه است؛ بنابراین، انتظار می‌رود که سطح منطقه‌ای به عنوان الگوی سیاسی - فضایی قدرتمندی در نظام جهانی و ساختار جغرافیای سیاسی جهان به ایفای نقش بپردازد. همچنان که قدرت‌های درون یک منطقه برای کنترل هرچه بیشتر با یکدیگر به رقابت مشغول‌اند، قدرت‌های خارج از منطقه نیز که به دنبال منافع خود هستند برای نفوذ در این منطقه تلاش می‌کنند.

با توجه به محیط منطقه‌ای و سطح فرصت‌های موجود در آن نباید انتظار داشت راهبردهای یک کشور ثابت باقی بماند، بلکه کشورها به تناسب موقعیت‌های منطقه‌ای و قوت‌ها و ضعف‌های داخلی سمت‌گیری‌های مختلفی را برای سیاست خود برمی‌گزینند.

جنوب آسیا^۱ با سه منطقه ژئوپلیتیکی شرق و جنوب شرقی آسیا، آسیای مرکزی و غرب آسیا تلاقی دارد. همچنین در بین دو منطقه پراهمیت منابع تولید، توزیع و مصرف انرژی هیدروکربونی در جهان، یعنی حوزه خلیج فارس و حوزه دریای خزر، قرار گرفته است. این منطقه برای شرق آسیا نیز به جهت آنکه یکی از بزرگ‌ترین بازارهای مصرف در جهان محسوب می‌شود، حائز اهمیت است. در اهمیت این منطقه، آلفرد تایر ماهان^۲، استدلال کرد که هرکسی اقیانوس هند را در اختیار داشته باشد، دنیا را کنترل خواهد کرد. با توجه به اینکه ایران با این منطقه دارای مرزهای مشترک است در نتیجه، آنچه در جنوب آسیا رخ می‌دهد بر منافع و امنیت ملی ایران موثر واقع می‌شود. بر این اساس، مقاله پیش‌رو سعی دارد در پاسخ به سؤال «نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا کدامند؟»، نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا را بررسی نماید.

۱. در این مقاله منظور نویسندگان از جنوب آسیا کشورهای هند، پاکستان، بنگلادش، مالدیو، سریلانکا، نپال و بوتان است.

2. Alfred Thayer Mahan

چارچوب نظری

پیرامون پژوهش پیش‌رو، نظریه‌هایی که از سوی متخصصان ژئوپلیتیک، علوم سیاسی و روابط بین‌الملل در رابطه با منطقه گرای مطرح شده‌اند، به صورت تفکیکی نمی‌توانند به عنوان یک نظریه و الگوی جامع و کامل در نظر گرفته شوند. از این حیث، سعی شده چارچوب نظری به صورت ترکیبی ارائه شود تا عمده ساختار پژوهش حاضر را تحت پوشش (نظری) خود قرار دهد. عناوین نظریات مطرح شده بدین نحو است:

نظریه ساختار فضایی سیستم ژئوپلیتیکی جهان کوهن^۱

از منظر این نظریه، ساختار فضایی شامل حوزه ژئواستراتژیک، منطقه ژئوپلیتیکی، نوارهای شکننده و کشورها و مناطق مدخل (گذرگاهی) است. در این نظریه مناطق، زیربخش‌هایی از حوزه‌ها هستند، اگرچه ممکن است برخی میان یا مستقل از آنها باشند. مناطق ژئوپلیتیکی با همجواری جغرافیایی و تعاملات سیاسی، فرهنگی و نظامی و شاید به واسطه مهاجرت و ازدواج مردمان و تاریخ‌های مشترک ظهور ملی، به یکدیگر پیوند می‌خورند. تمایزات میان حوزه و منطقه تمایزاتی راهبردی و تاکتیکی هستند. کشورها در هر دو سطح منطقه و حوزه فعالیت می‌کنند و برخی مواقع می‌توانند روابط با دو منطقه یا دو حوزه را حفظ کنند. از نظر کوهن مناطق ژئوپلیتیکی با تداوم توسعه خود به نیروهایی مهم‌تری در نظام بین‌المللی تبدیل شده‌اند (کوهن، ۱۳۸۷: ۸۴-۱۱۰).

نظریه ارتباطات کارل دوویچ^۲

از منظر این نظریه، ارتباطات یک جامعه یا اجتماع سیاسی منطقه‌ای بدون وابستگی متقابل (کارکردی متقابل فنی، اقتصادی و ارزش‌های مشترک) اعضای تشکیل‌دهنده آن امکان‌پذیر نیست. این وابستگی متقابل نیز تنها از طریق شبکه‌ای از ارتباطات و مبادلات متقابل حاصل می‌شود. با وجود این، ارتباطات و مبادله به تنهایی تشکیل‌کننده جامعه‌ای را تضمین نمی‌کند؛ زیرا ارتباطات اگر به جای کشف و تقویت هویت جمعی مبتنی بر ارزش‌ها و منافع مشترک بر ارزش‌های متمایز و انتظارات متفاوت تأکید ورزد ممکن است تنش را تشدید کند. از این رو باید به موازات افزایش ارتباطات بین کشورهای شرکت‌کننده در همگرایی منطقه‌ای، ارزش‌های مشترک، پیش‌بینی‌پذیری تصمیم‌گیرندگان و پاسخ‌گویی متقابل دولت‌ها در سطح منطقه نیز تثبیت و تقویت شود (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۱۰۶).

1. Saul Bernard Cohen

2. Karl Deutsch

نظریه سازه‌انگاری^۱

سازه‌انگاری، چارچوبی برای فهم روابط اجتماعی و از جمله روابط بین‌الملل است. این نظریه در بُعد هستی‌شناسی با تأکید بر نقش تکوینی عوامل فکری یا معنایی (ارزش‌های و هویت مشترک)، واقعیات اجتماعی را نتیجه توافق و باور کنشگران می‌داند. از این حیث، در چارچوب تئوری‌های سازه‌انگاری بیشتر بر دو عنصر تأکید می‌شود: الف) باورها که عامل به وجود آمدن معنا می‌شود؛ ب) دانش که موجب ایجاد هنجار می‌گردد (معینی علمداری و راسخی، ۱۳۸۹: ۱۸۷ و مشیرزاده، ۱۳۹۲: ۳-۴). به عبارت دیگر، سازه‌انگاری با تأکید بر نقش هویت، سازه‌های تمدنی، عوامل فرهنگی، هویت‌های دولتی و ... به منافع دولت‌ها و الگوهای برآیند از آن‌ها می‌تواند نقشی مبتنی بر «دولت همسو» و «غیر همسو» یا «دشمن» و «دوست» بدهد. بر این اساس در چارچوب نظریه‌های سازه‌انگار، مناطق به مثابه موجودات اجتماعی خلق شده هستند؛ زیرا کشورها خود را این‌گونه تصور می‌کنند که در یک منطقه مشترک همزیستی داشته و دارای آینده مشترکی هستند (ای. لیک و مورگان، ۱۳۹۲: ۲۹).

نظریه باری بوزان^۲

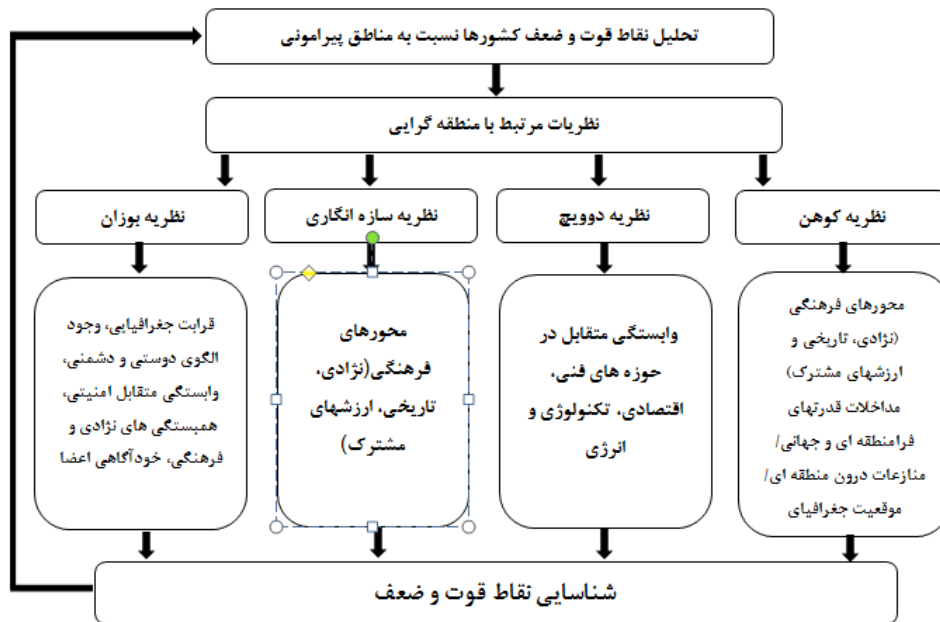
بوزان یک مجموعه امنیتی منطقه‌ای را به صورت یک دسته از کشورها با شبکه‌ای از روابط امنیتی متمایز و مهم که تضمین می‌کند اعضا دارای سطح بالایی از وابستگی متقابل هستند توصیف می‌کند. گروهی از کشورها که نگرانی‌های امنیتی اولیه و اصلی آن‌ها به اندازه‌ای به هم وابسته است که در واقع تصور امنیت ملی آنها به صورت متمایز از یکدیگر ممکن نیست؛ بنابراین، عنصر مرکزی و محوری در یک منطقه امنیتی، روابط امنیتی آن و مؤلفه‌های وابستگی متقابل است که به امنیت مربوط می‌شود. بوزان این مجموعه‌ها را بر حسب عامل جغرافیا تعریف تعیین می‌کند. اعضای این مجموعه‌های امنیتی به نظر وی در داخل یک ناحیه جغرافیایی مشخص و معینی قرار گرفته‌اند اگرچه مرزهای آنها ممکن است کدر و مبهم باشد (ای. لیک و مورگان، ۱۳۹۲: ۴۸). در مجموع برای تعیین و تعریف مناطق، تحلیل - گران غالباً این شاخص‌ها ذکر کرده‌اند: ۱. خودآگاهی اعضا از اینکه آنها یک منطقه را تشکیل داده و ادراکات و برداشت‌های دیگران از اینکه یک منطقه وجود دارد؛ ۲. مجاورت و نزدیکی جغرافیایی اعضا؛ ۳. شواهدی و قرائنی دال بر وجود میزانی از خودمختاری و تمایز از نظام جهانی، به گونه‌ای که منطقه مورد نظر در قدرت نظام مسلط دخل و تصرف داشته و استقلال خود را به نمایش گذارد؛ ۴. تعاملات شدید و منظم بین اعضا یا وابستگی متقابل قابل توجه آنها؛ ۵. درجه بالایی از شباهت‌ها و

1. Constructivism

2. Barry Buzan

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

قرابت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی.

نمودار ۱-مدل مفهومی

روش پژوهش

این پژوهش از نظر هدف، کاربردی و از جنبه روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی و با استفاده از داده‌های کمی و کیفی انجام گرفته است. از این حیث، روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه-ای و میدانی است. در این مقاله برای شناسایی متغیرهای موثر در استفاده جمهوری اسلامی ایران از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا، از نظر خبرگان دانشگاهی و اجرایی در رشته جغرافیای سیاسی، علوم سیاسی، مطالعات منطقه‌ای و روابط بین‌الملل بهره گرفته شده است. در فرایند پژوهش برای شناسایی متغیرها، ۶۵ پرسشنامه به صورت الکترونیکی در قالب ۱۱ سؤال بسته ارسال شد. تعداد ۶۵ پرسشنامه به صورت کامل پاسخ داده شد. روایی پرسشنامه از لحاظ محتوایی و صوری بر اساس نظر خبرگان بررسی شد و با توجه به نتایجی که از آزمون کرونباخ [(قوت‌ها ۰/۷۲۹)، (ضعف‌ها ۰/۷۱۹)] به دست آمد، سؤالات این پرسشنامه از پایایی لازم برخوردار بودند. همچنین رتبه‌بندی متغیرها با استفاده از آزمون فریدمن صورت گرفته است.

جدول ۱- اطلاعات جامعه آماری

شغل جامعه آماری	تعداد	سطح تحصیلات	تعداد
هیئت علمی	۵۰	دکترا	۶۰
کارشناسان وزارت خارجه	۵	دانشجویان مقطع دکترا	۵
	۱۰		
جمع کل	۶۵		

یافته‌های پژوهش

الف) قوت‌ها

۱- موقعیت گذرگاهی ایران نسبت به جنوب آسیا (ترانزیتی)

در جریان برقراری پیوند میان تمدن‌ها و جابه‌جایی و انتقال عناصر تمدن‌ساز، تمدن ایرانی هم از تمدن‌ها و فرهنگ‌های مجاور متأثر شده و هم بر آنها تأثیر گذاشته است. همانطور که می‌دانیم پیش از آریایی‌ها نیز جلگه‌های حاصلخیز سند و پنجاب، بین‌النهرین و ماوراالنهر، کانون تمدن‌های مهمی بوده‌اند و همه آنها با گذر از فضای ایران به یکدیگر متصل شده و با هم تعامل داشته‌اند (Pakistan, 1977:72 و حافظ‌نیا، ۱۳۹۵: ۴۰-۴۱). علاوه بر این، تعامل و ارتباط به مناطق مذکور محدود نمی‌شد، بلکه مدیترانه را نیز در بر می‌گرفت. آثار باستانی یافت‌شده در این مناطق حاکی از ارتباط تمدن‌های سند و بین‌النهرین از طریق ایران بوده است (دورانت، ۱۳۶۷: ۴۵۸). مناسبات بازرگانی میان هند و مناطقی نظیر عربستان، فلسطین و مصر از روزگاران بسیار قدیم رواج داشته است. سلیمان پادشاه از هند طلا، نقره، عاج، میمون و طاووس وارد می‌کرد فینیقی‌ها نیز با هند رابطه تجاری داشتند و یونانیان هم از سواحل مالابارف برنج، زنجبیل و دارچین وارد می‌کردند (تاراچند، ۱۳۷۴: ۶۹). از حدود قرن دوم پیش از میلاد ایتالیا (روم) که قدرت اقتصادی مهمی در دریای مدیترانه محسوب می‌شد برای واردات کالاهایی چون ابریشم، ادویه، عاج، عطر، سنگ‌های قیمتی و غیره از چین و هند در برابر صدور محصولات هنری، لوزام مفرغی، شیشه، روغن و غیره به این مناطق، راه بازرگانی ایران را برگزیده بود (ممتحن، ۱۳۵۴: ۳۲۰). در دوره شکل‌گیری و استقرار نظم اروپامحور، هندوستان یکی از مستعمره‌ها و منبع عمده ثروت بریتانیا بود و انگلیسی‌ها به هر شکلی سعی بر حفظ آن داشتند. کشور ایران به دلیل همجواری با هندوستان و واقع شدن در شمال محور مذکور و همسایگی با روسیه که قدرت رقیب انگلیس به شمار می‌رفت به صحنه رقابت استعماری آنها تبدیل شد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۵: ۴۹-۷۸).

۵۰). در جنگ جهانی اول، دولت آلمان ارزش ژئواستراتژیک بالایی برای محور اصلی آلمان-هندوستان قائل بود. ایران در مسیر هدف راهبردی نظامی آلمانی‌ها قرار داشت و می‌توانست به جبهه دوم آلمان (در آسیا) علیه روسیه و انگلیس تبدیل شود و پایگاهی برای تهاجم به هندوستان باشد (احراری، ۱۳۵۲: ۷۸۴). هم‌زمان با شروع جنگ جهانی دوم به علت ترس متفقین از استفاده آلمان از فضای ایران علیه آنان، مجاورت ایران با هندوستان، دارا بودن ذخایر انرژی و قرار گرفتن ایران در مسیر محور ارتباطی میان دو منطقه عملیاتی تحت کنترل خود، متفقین ایران را به اشغال خود در آوردند (ذوقی، ۱۳۶۸: ۲۹-۲۸ و الهی، ۱۳۶۵: ۱۰۷). در دوران جنگ سرد سیاست‌های رقابت‌آمیزی بین آمریکا و شوروی بر سر ایران شکل گرفت که باید منشأ آن را در لابه‌لای نظریه ریملند جست؛ این موقعیت آمریکایی‌ها را بر جلب ایران به اردوگاه خود ترغیب می‌کرد (glassner, 1993: 227) و حافظ‌نیا، ۱۳۹۵: ۷۶) چنین به نظر می‌رسد که کشور ایران می‌بایستی نقشی راهبردی در ساختار نوین اقتصاد سیاسی بین‌الملل و اقتصاد سیاسی تجارت و ترانزیت انرژی جنوب آسیا و نیز جهان، ایفا کند؛ چراکه این موقعیت ممتاز ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک، به نوبه خود می‌تواند ایران را به یکی از قطب‌های قدرت منطقه‌ای و نیز جهانی در عرصه تولید و نیز انتقال انرژی تبدیل کند (Matutinovic, 2009: 34 Omonbude, 2007: 6188-6194).

۲- موقعیت جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران در دسترسی به فضاها پیرامونی (آسیای مرکزی، قفقاز و...)

موقعیت جغرافیایی ایران ترکیبی از موقعیت‌های ژئوپلیتیکی چندگانه، گذرگاهی، حائل، ژئواکونومیک و ژئواستراتژیک است. در میان مشخصه‌های جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران موقعیت جغرافیایی کشور است که به صورت برجسته بر سیاست خارجی کشور تأثیرگذار است؛ زیرا ایران از نظر موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، ویژگی‌های منحصربه‌فردی دارد که سیاست خارجی آن را تحت تأثیر قرار می‌دهد:

نخست، ایران کشوری بین‌المللی است که همواره مورد توجه کانون‌های قدرت بین‌المللی قرار داشته و در معادلات جهانی نقشی برجسته ایفا می‌کند. این موقعیت به دو صورت مستقیم و غیرمستقیم بر سیاست خارجی ایران تأثیر می‌گذارد و به رفتار خارجی آن شکل می‌دهد.

دوم، ایران در مرکزیت و محوریت مناطق ژئوپلیتیک متداخلی قرار دارد که به واسطه دارا بودن موقع راهبردی دریایی، زمینی و تنگه‌ای از نقش و جایگاه برتری سود می‌برد. ایران از موقعیت ژئواکونومیک راهبردی خاص سود می‌برد که آن را در مرکز تلاقی محورهای تولید و مصرف انرژی

جهان قرار می‌دهد. ایران در محور عمودی شمال-جنوب در مرکز دو منبع انرژی خلیج فارس و آسیای مرکزی و قفقاز واقع شده است. در محور افقی شرق-غرب نیز در مرکز دو منطقه مصرف‌کننده انرژی شرق آسیا و اروپا قرار دارد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۸: ۲۲۳-۲۲۴). برخورداری از کوتاه‌ترین و امن‌ترین مسیرهای مواصلاتی و همسایگی با ۱۵ کشور و ۱۰ منطقه ژئوپلیتیکی، جایگاهی راهبردی را برای ایران رقم زده است. همسایگی با کشور ترکیه، به عنوان نقطه تلاقی آسیا و اروپا، در مرزهای غربی و همچنین بازارهای پرمصرف عراق، آسیای مرکزی، کشورهای حاشیه خلیج فارس، پاکستان و هند امکانی مناسب برای رونق بخشیدن به گذرگاه شرق به غرب و شمال به جنوب است. مرز مشترک ایران با افغانستان جایگاه مهمی را برای جمهوری اسلامی ایران در سیاست خارجی بسیاری از کشورها به ویژه کشورهای جنوب آسیا قرار داده است (هایمن، ۱۳۷۷: ۸۳). افغانستان اهمیت ویژه‌ای در سیاست خارجی هند دارد. دکترین کلان سیاست خارجی هند کشورها را به سه دایره متحدالمرکز تقسیم می‌کند که اولین دایره همسایگان نزدیک آن کشور از جمله افغانستان را در برمی‌گیرد. در محیط این دایره، هند درصدد کسب موقعیت هژمونی است تا به واسطه آن بتواند با حضور قدرت‌های دیگر در این منطقه مقابله کند. مشارکت راهبردی هند با افغانستان؛ عمق راهبردی این کشور را تا آسیای مرکزی گسترش می‌دهد. از سوی دیگر هند قصد دارد از طریق بندر چابهار وارد آسیای مرکزی و افغانستان شود. توسعه این بندر توسط هند، سبب می‌شود تا هند با توجه به روابط مشترک فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی ایران با کشورهای آسیای مرکزی و افغانستان برای تجارت با این کشورها، دیگر نیازی به حمل کارهای خود از طریق خاک پاکستان نداشته باشد (khan,2012:125).

۳- وجود منابع و ذخایر طبیعی انرژی در جمهوری اسلامی ایران

ایران با جای گرفتن در منطقه خاورمیانه و بین دو حوزه سرشار از انرژی، یعنی خلیج فارس و دریای خزر (بیضی انرژی)، دارای اهمیت ژئواستراتژیک است. دوسوم ذخایر اثبات‌شده نفت و یک‌سوم ذخایر اثبات‌شده گاز طبیعی جهان، در اختیار کشورهای خلیج فارس قرار دارند. ذخایر نفت این منطقه حدود ۷۰ درصد و ذخایر گاز آن به بیش از ۴۰ درصد می‌رسد. در ایران ذخایر وسیع و فراوان معدنی وجود دارد. ایران با ۶۰ نوع محصول معدنی متفاوت در بین کشورهای جهان در رتبه پانزدهم کشورهای دارای منابع معدنی غنی قرار گرفته است (حافظ‌نیا، ۱۳۹۵: ۱۰۲).

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

جدول ۲- مجموع ذخایر اثبات‌شده نفت و گاز جمهوری اسلامی ایران

منابع	در پایان سال ۱۹۹۷	در پایان سال ۲۰۰۷	در پایان سال ۲۰۱۶	در پایان سال ۲۰۱۸	درصد از کل	منابع	در پایان سال ۱۹۹۷	در پایان سال ۲۰۰۷	در پایان سال ۲۰۱۶	در پایان سال ۲۰۱۸	درصد از کل
نفت	۹۲/۶ هزار میلیون بشکه	۱۳۸/۲	۱۵۷/۲	۱۵۷/۲	۹/۳ درصد	گاز	۲۲/۷ تریلیون متر مکعب	۲۷/۷	۳۳/۲	۳۳/۲	۱۷/۲ درصد

Bp,2018:12-34

جدول ۳- میزان تولید منابع معدنی مهم در جهان و سهم ایران در سال ۲۰۱۶

نام فلز و ماده معدنی	تولید ایران (تن)	درصد سهم ایران در جهان	رده جهانی	نام فلز و ماده معدنی	تولید ایران (تن)	درصد سهم ایران در جهان	رده جهانی
آهن	۲۱۶۲۳۰۰۰	۱/۳۷	۱۰	سرب	۴۲۰۰۰	۰/۸۹	۱۲
کروم	۱۶۲۱۰۰	۱/۲۴	۱۰	جیوه	۳	۰/۰۷	۱۰
منگنز	۳۳۱۱۰	۰/۲۱	۱۳	طلا (کیلوگرم)	۴۵۳۷	۰/۱۴	۵۸
مولیبدن	۳۳۴۰	۱/۲۰	۷	نقره (کیلوگرم)	۵۰۰۰۰	۰/۱۸	۲۶
آلمینیوم	۲۹۳۹۸۸	۰/۵۰	۲۲	پتاس	۹۲۹۴۰۰	۲/۳۴	۱۱
آنتیمونی	۲۷۶۷	۱/۷۳	۱۳	دیاتومیت	۳۷	۰/۰۰	۱۵
بوکسیت	۷۶۵۶۱۶	۰/۲۷	۲۱	فلدسپار	۱۱۲۰۴۴۹	۳/۷۵	۸
مس	۲۸۲۵۰۰	۱/۳۸	۱۶	فلوئوسپار	۷۰۸۲۰	۱/۱۸	۱۱
نمک	۲۹۹۵۰۲۵	۱/۰۸	۱۵	گچ و انیدریت	۱۵۷۱۵۰۱۱	۹/۰۰	۲
سولفور	۲۲۰۰۰۰۰	۳/۲۴	۱۰	کائولین	۸۶۸۱۷۹	۲/۲۳	۱۰
طلق	۸۷۸۹۹	۱/۱۷	۱۲	مگنزیت	۱۴۵۲۲۳	۰/۵۶	۱۱
زغال سنگ بخار	۲۰۸۰۰۰	۰/۰۰	۴۴	پرلیت	۱۷۰۸۳	۰/۶۲	۴
گاز طبیعی (میلیون متر مکعب)	۲۰۲۴۴۰	۵/۵۱	۳	فسفات	۷۷۹۱۲	۰/۰۹	۲۷
نفت	۲۱۶۴۳۱۳۸۰	۵/۰۳	۷	بارون	۳۶	۰/۰۰	۱۰
باریت	۱۴۴۹۰۳۸	۱۵/۸۷	۳	زغال سنگ کک	۱۰۱۸۰۰۰	۰/۰۹	۱۹
بتونیت	۳۵۶۰۳۶	۲/۲۲	۸	روی	۱۷۶۴۰۰	۱/۴۱	۱۴
ورمیکولیت	۱۰۰۰	۰/۲۲	۱۱				

جدول ۴- ذخایر معدنی ایران

نسبت به جهان (درصد)	ذخایر جهان	ذخایر ایران تن	نوع ماده معدنی	نسبت به جهان (درصد)	ذخایر جهان	ذخایر ایران تن	نوع ماده معدنی
۰/۰۵	۳۵/۴۷۲	۱۶/۵	فسفات	۰/۸۳	۳۳۰ میلیارد	۲/۷ میلیارد	آهن
۵	۲۳/۳۲	۱/۱۶	بوکسیت و الومینا	۴	۶۵	۲/۶	مس
۰/۲	۴۹۴۰۵۸۴۰۰۰	۹/۷	منگنز	۸/۷	۵۷۴/۳ میلیون	۵۰ میلیون	سرب و روی
۰/۱۱	۷/۵ میلیارد	۸/۵	گرومیت	۰/۵۱	۴۹۰۰۰	۲۵۰	طلا
۰/۷	۱۴/۲ میلیارد	۱۰۰	کاتولن	۵	۲۰۰	۱۰	باریت

WORLD MININGDATA, 2018:135-177

۴- امنیت نسبی فضای جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران نسبت به مناطق پیرامونی

ایران کشوری است که با چند منطقه همسایه بوده و هر کدام از این مناطق، از نظر امنیتی مشکلات و چالش‌های خود را دارند و در درون خود، از ساختارهای ناهمگن و نامتقارنی برخوردارند و بعضاً، با ده‌ها مسئله کهن، روبه‌رو هستند. نتیجه این ساختارها و مسائل برآمده از آنها، به وجود آوردن فضای تشنج و تنش در مناطق پیرامونی ایران تقریباً در قالبی دائمی است. هیچ کدام از مناطق اطراف ایران را نمی‌توان یافت که فاقد چالشی امنیتی و کهن نباشند (سجاد پور، ۱۳۸۶: ۲۵-۲۶). چهار منطقه پیرامونی جمهوری اسلامی ایران را می‌توان به منطقه جنوب آسیا، خلیج فارس، آسیای مرکزی و قفقاز و مدیترانه شرقی تقسیم کرد.

جنوب آسیا: پاکستان به عنوان کشوری مسلمان و همسایه ایران به نظر بسیاری از صاحب‌نظران دولتی ضعیف، ناپایدار، آسیب‌پذیر و جامعه‌ای در حال زوال است. به عبارت دیگر شاخص‌های موجود در این کشور نشان‌دهنده وجود یک دولت پایدار، دموکراتیک و کارآمد و جامعه‌ای قوی و پویا نیست. پاکستان به لحاظ قومی و فرقه‌ای چندپاره است، گرایش‌های نیرومند گریز از مرکز دارد و ساختار هنجاری و ارزشی آن سستی است. علاوه بر این وضعیت اقتصادی امیدوارکننده‌ای ندارد. تخصیص میزان بالایی از تولید ناخالص کشور به امور نظامی و درگیر شدن در منازعه افغانستان و کشمیر، وضعیت ارائه خدمات رفاهی، آموزشی و اجتماعی را وخیم کرده است (سریع‌القلم، ۱۳۷۹: ۱۲۹؛ غرایاق زندی، ۱۳۸۴: ۹؛ یزدان‌فام، ۱۳۹۲: ۲۲۰ و دهشیار، ۱۳۸۶: ۲۴۰-۲۳۹). در مقایسه با پاکستان، افغانستان شرایط بدتر و ناامیدکننده‌تری دارد که از یک سو در تکاپوی دولت-ملت‌سازی

بوده و از سوی دیگر همچنان دست به گریبان ناآرامی خشونت و جنگ است. افغانستان به لحاظ قومی، زبانی و فرقه‌ای جامعه‌ای متکثر است، منابع زیر زمینی ندارد، نیروی انسانی تحصیل کرده و متخصص کمی دارد و اساساً به لحاظ ناامنی و جنگ، تجربه حکومتداری به شیوه جدید را ندارد. افغانستان علاوه بر این در طول نزدیک به سی سال گذشته عرصه رقابت و کشمکش و مداخله نیروهای خارجی بوده است (غریاق زندی، ۱۳۸۵: ۷-۵ و یزدان فام، ۱۳۹۲: ۲۲۰)

خلیج فارس: کشورهای این منطقه اغلب دولت‌های نوپدید هستند و از سابقه تاریخی و حکمرانی طولانی بهره‌مند نیستند. به دلیل نبود سنت‌های پایدار دموکراتیک؛ قدرت کاملاً جنبه فردی و موروثی داشته و ایفای نقش اصلی به وسیله طبقات بالا و اشراف صورت می‌گیرد. حاکمان کشورهای منطقه خلیج فارس دارای مبانی مشروعیت مردمی و قانونی نیستند و استفاده از رانت نفت و درآمدهای آسان هم عملاً موجب ضعف جامعه مدنی و استقلال کامل نظام‌های سیاسی از ساخت اجتماعی شده است (یزدان فام، ۱۳۹۲: ۱۸۵).

آسیای مرکزی و قفقاز: کشورهای منطقه به لحاظ اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و هویتی توسعه‌نیافته و از این رو مستعد بی‌ثباتی هستند. در واقع این کشورها در مراحل اولیه فرآیند دولت-ملت‌سازی قرار دارند. قدرت سیاسی عموماً خصلتی اقتدارگرایانه و شخصی دارد. روندهای حکومتداری چندان پایدار و ریشه‌دار نیستن و، قلمرو عمومی از آزادی و نهادهای مدنی بهره‌مند نیست (سریع‌القلم، ۱۳۷۹: ۱۲۹). منطقه همچنین به لحاظ قومی و نژادی همگن نیست و ترکیب جمعیتی و مذهبی در بسیاری از کشورها متنوع و چندگونه است که خود می‌تواند منبعی برای ناآرامی‌های قومی باشد. در حالی که در آسیای مرکزی اکثریت مردم سنی هستند و اختلاف‌ها ناشی از ترکیب جمعیتی است، قفقاز وضع متفاوتی دارد. آذربایجان کشوری مسلمان و شیعه است و گرجستان و ارمنستان مسیحی می‌باشند. هر سه کشور با منازعات و درگیری‌های قومی روبه‌رو هستند و در برخی موارد برخوردهای سخت نظامی بین این کشورها به وجود می‌آید. (یزدان فام، ۱۳۹۲: ۱۸۵). در جولای ۲۰۲۰ زد و خوردهای مرزی (در خط آتش‌بس در قره‌باغ)، باعث اعتراضات گسترده‌ای در باکو شد و تظاهرکنندگان خواستار پاسخ نظامی به ارمنستان شدند. اما شعله‌ور شدن آتش جنگ دو ماه بعد، یعنی در ۲۷ سپتامبر آغاز شد که هر دو طرف درگیر، یکدیگر را به آغاز آن متهم کردند. تا ۱۵ اکتبر هم تعداد کشته‌ها از آمار مشابه در سال ۲۰۱۶ (آخرین دور درگیری‌ها) بالاتر رفت و هم استفاده از سلاح‌های سنگین مانند هواپیماهای جنگنده، پهپادها، تانک و توپخانه سنگین شدت گرفت. اهداف غیرنظامی در این جنگ مورد حمله قرار گرفتند؛ از جمله شهر استپاناکرت، مرکز قره‌باغ از سوی

نظامیان جمهوری آذربایجان، و شهر گنجه، دومین شهر بزرگ آذربایجان از طرف ارتش ارمنستان، که مورد انتقاد بسیاری واقع شد (Russell, 2020:2).

مدیترانه شرقی: مصر و اردن اقتصادهای ضعیف دارند و در قبال همکاری‌های سیاسی-امنیتی با آمریکا کمک‌های سالانه از این کشور دریافت می‌کنند. سوریه فاقد توان اقتصادی و تولیدی است و لبنان بخش عمده‌ای از منابع مالی‌اش را از کمک‌های خارجی تدارک می‌بیند (قهرمانپور، ۱۳۸۶: ۱۸-۲۱)؛ بنابراین، آنچه منطقه را در کانون علایق و نگاه‌ها نشانده، ساخت منازعه‌زا و بی‌ثبات‌کننده آن است که کل خاورمیانه را دگرگون ساخته است. منازعه دیرپای رژیم صهیونیستی-اعراب عمده‌ترین منبع بی‌ثباتی، جنگ و کشمکش در منطقه محسوب می‌شود. موضوع کردها از دیگر منابع منازعه در این منطقه است که در برخی کشورهای مذکور از میزان و شدت متفاوتی برخوردار است. ترکیه از زمانی که کردها در سال ۱۹۸۴ فعالیت‌های نظامی خود را برای کسب استقلال آغاز کرده‌اند دست به گریبان یک مسئله حاد امنیتی است که در شکل‌دهی به سیاست خارجی آن نقش برجسته‌ای دارد (حاجی یوسفی، ۱۳۸۴: ۱۹۷-۱۹۰؛ قهرمانپور، ۱۳۸۴: ۶۲-۶۳؛ نصری، ۱۳۸۴: ۱۹ و یزدان فام، ۱۳۹۲: ۱۷۷-۲۴۲)

۵- روابط فرهنگی و تاریخی مشترک

الف) تاریخی

از آنجاکه روابط ایران و جنوب آسیا از گذشته‌های بسیار دور تاکنون برقرار بوده است طبیعی است که نخستین و برجسته‌ترین نگرش نسبت به آن مرتبط با مشترکات نژادی، فرهنگی و تمدنی باشد. جواهر لعل نهرو بر این باور بود که میان مردمان و نژادهای بسیاری که با زندگی و فرهنگ هند تماس پیدا کرده‌اند و در آن نفوذ داشته‌اند، قدیمی‌ترین و بادوام‌ترین این روابط با ایرانی‌ها بوده است (نهرو، ۱۹۴۶: ۱۳۷). ایران و هند از کشورهای باستانی جهان به شمار می‌روند. روابط متقابل آن دو براساس کشفیات باستان‌شناسی و اسناد و مدارک تاریخی به حدود پنج هزار سال پیش بازمی‌گردد. ساکنان اولیه این دو کشور، تا حدود ۱۵۰۰ سال پیش از میلاد مسیح در یک سرزمین به سر می‌بردند و دارای زبان، فرهنگ، آداب و سنن و اساطیر مشترک بودند (جلالی نائینی، ۱۳۷۵: ۵-۶). هر دو ملت دارای اساطیر مشترکی هستند میترا از اساطیر مشترک تمدن هند و ایران مظهر پیمان، دوستی و روشنی است. «اشوین‌ها» در اساطیر هندی ایزدان آسمانی و پزشکان شفادهنده دردها می‌باشند. آنان مرگ و بیماری را از کسانی که به عبادتشان می‌پردازند، دور می‌نمایند و به‌عنوان مظهر باروری نیز شناخته می‌شوند. «هرتات» و «امرتات» در اساطیر ایران همان اعمالی را انجام می‌دادند که اشوین‌ها

عهده‌دار آن بودند. یکی از خدایان مشترک اساطیری هند و ایران، خدای آتش است که در اساطیر هندی «آگنی» و در اساطیر ایرانی «آتر» نامیده می‌شده و مظهر پاکی، خردمندی، دوستدار خانواده و نابودکننده دشمن بوده است (بهار، ۱۳۷۵: ۴۷۸-۴۷۱؛ شایگان، ۱۶۳۲: ۵۲ و هینلز، ۱۳۷۵: ۳۴). آیین‌ها، جشن‌ها و اعیاد مشترکی نیز بین دو ملت ایران و شبه قاره هند همواره پیونددهنده فرهنگ و تمدن دیرپای آنان بوده است. پس از آنکه غزنویان اسلام را وارد هند نمودند، همراه با آن مراسم و آیین‌های ایرانی نیز به منطقه شبه قاره راه یافت. از زمان حکومت مسلمانان در هند، در اوایل فروردین که مصادف با ماه «ماگه» هندوان است «جشن بسنت» در هندوستان برگزار می‌شود (شهریار نقوی، ۱۳۵۰: ۳۵-۳۶). تأثیرپذیری شبه قاره هند از معماری ایرانی به دوران سلطنت همایون بازمی‌گردد. تأثیر معماری ایران در این دوره در ساخت آرامگاه او که به وسیله معماری ایرانی ساخته شده، قابل مشاهده است. از دیگر بناهای دوره همایون که می‌توان نفوذ معماری ایرانی را در آن مشاهده کرد، باغ «بوخلیمه» و مدرسه «خیر المنزل» است (کونل، ۱۳۶۸: ۲۲۵؛ الاسلام، ۱۳۷۲: ۲۵۶ و چودهری، ۱۳۶۵: ۲۶-۳۷). با وجود این، از میان تمام آثار معماری موجود در شبه قاره هند که تحت تأثیر هنر معماری ایرانی ایجاد شده است، تاج محل واقع در آگره جزء معروف‌ترین و زیباترین این آثار است. همایون پسر بابر از پادشاهان گورکانی، در مدت اقامت در دربار صفوی با هنر نقاشی استاد کمال‌الدین بهزاد آشنا شد و هنگام بازگشت به هند دو نفر از شاگردان استاد بهزاد به نام‌های عبدالصمد شیرازی و میرسیدعلی تبریزی را با خود به هندوستان برد. این امر باعث ایجاد سبک جدیدی در نقاشی هند شد که ترکیبی از صورت‌نگاری ایرانی و هندی است و به سبک مغولی مشهور گردید (غروی، ۱۳۵۲: ۳۶). بافت قالی، سجاده و گلیم در دوره ایلخانیان در ایران و سایر ممالک اسلامی از جمله شبه قاره هند رونق گرفت. تعدادی از این گونه فرش‌ها اکنون در مجموعه‌ها و موزه‌های مختلف وجود دارد در مجموعه «مهاراجه جاوونپور» فرش‌هایی وجود دارد که به فرش اصفهانی هندی مشهور هستند. نمونه دیگری از این نوع فرش‌ها در موزه «متروپولیتن» واقع در نیویورک وجود دارد (دیماندا، ۱۳۸۳: ۲۷۳ و پوپ، ۱۳۵۵: ۳۲-۳۳).

ب) فرهنگی

بعد از استقلال کشورهای جنوب آسیا، روابط فرهنگی ایران با آنان ادامه داشت. موافقت‌نامه فرهنگی بین ایران و هند که مقدمات آن از قبل فراهم شده بود در ۱۵ آذرماه ۱۳۳۵ به امضا رسید. اهداف مورد توجه در این سند فرهنگی، توسعه بیشتر روابط از طریق تبادل استادان، تحصیل دانشجویان، کارآموزی در موسسات علمی، فنی و صنعتی، برگزاری نمایشگاه‌های هنری، علمی،

مبادلات فرهنگی برنامه‌های رادیویی و سینمایی، و مسابقات ورزشی است (دستمالچی، ۱۳۹۳: ۲۱۳). هم‌اکنون ایران دو مرکز فرهنگی در شهرهای بمبئی و دهلی دارد و گویا به زودی مرکز فرهنگی حیدرآباد دکن نیز راه‌اندازی خواهد شد (پراکاش، ۱۳۹۶: ۳۲۹). آخرین اسناد فرهنگی موجود هم، در جریان سفر نارندرا مودی، نخست‌وزیر هند به جمهوری اسلامی ایران در سوم خردادماه ۱۳۹۵ به امضا رسیده‌اند که شامل یک یادداشت تفاهم همکاری فرهنگی بین سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و شورای روابط فرهنگی هند و همچنین یک برنامه اجرایی همکاری‌های فرهنگی بین دو دولت برای سال‌های ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ (۲۰۱۹-۲۰۱۶) است (رایزنی فرهنگی ایران در هند، ۱۳۹۶).

روابط بین ایران و پاکستان از همان ابتدای امر با امضای یک موافقت‌نامه فرهنگی در اسفندماه ۱۳۳۴ در ماده بسط و توسعه پیدا کرد. این موافقت‌نامه، چنانچه در مقدمه آن آمده است با توجه به روابط معنوی، فرهنگی، هنری و مذهبی مشترک و گسترش مبانی حسن تفاهم بین ایران منعقد شد. ایران علاوه بر داشتن سفارت در اسلام‌آباد و کنسولگری‌های لاهور، پیشاور، کراچی و کوئته، صاحب یک مرکز تحقیقات زبان فارسی در اسلام‌آباد و دارای تعداد هفت خانه فرهنگ در شهرهای راولپندی، لاهور، کراچی، پیشاور، کوئته، مولتان و حیدرآباد و نمایندگی سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران در اسلام‌آباد است (علی بابایی، ۱۳۹۲: ۲۴۵-۲۴۶). آخرین برنامه مبادلات در اسفندماه ۱۳۸۲ مطابق با مارس ۲۰۰۴ در ۸ فصل و ۵۰ ماده برای سال‌های ۱۳۸۲ تا ۱۳۸۶ (مطابق با ۲۰۰۷-۲۰۰۴) بین دو کشور امضا گردید (رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در پاکستان، ۱۳۹۶). قانون موافقت‌نامه همکاری‌های فرهنگی، علمی و آموزشی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دمکراتیک سوسیالیستی سریلانکا، مشتمل بر یک مقدمه و دوازده ماده می‌باشد که در سال ۱۳۷۹ در تهران به امضا رسیده است (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۷). نمایندگی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در سریلانکا به طور رسمی از سال ۱۳۶۴ با عنوان وابستگی فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران در کلمبو آغاز به کار کرد و با امضای موافقت‌نامه فرهنگی میان دو کشور جمهوری اسلامی ایران و سریلانکا در سال ۱۳۷۹ فعالیت‌های خود را گسترش داد. گفتنی است سطح نمایندگی فرهنگی از سال ۱۳۸۰ به رایزنی فرهنگی ارتقا یافت (نمایندگی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۷). روابط فرهنگی رسمی ایران و بنگلادش با امضای موافقت‌نامه فرهنگی بین دو کشور در سال ۱۳۵۴ (۱۹۷۶) آغاز شد. آخرین برنامه سه ساله مبادلات فرهنگی، در تاریخ ۲۳ اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴ (۱۳ می ۲۰۱۵) در تهران به وسیله وزیر فرهنگ و ارشاد اسلامی جمهوری اسلامی ایران و وزیر امور فرهنگی بنگلادش امضا شد. علاوه بر این دفتر تحقیقات زبان و ادبیات فارسی و ایران‌شناسی و مدرسه بین‌المللی جمهوری

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

اسلامی ایران در داکا از مراکز فعال فرهنگی جمهوری اسلامی ایران هستند (سفارت جمهوری اسلامی ایران در کلمبو، ۱۳۹۷).

(ب) ضعف‌ها

۱- ضعف زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی جمهوری اسلامی ایران در سطح داخلی و نسبت به جنوب آسیا

ایران با همجواری با ۱۵ کشور، یکی از پرمسایه‌ترین کشورهای جهان است و این مسئله قابلیت‌های ترانزیتی کشور را به صورت اساسی برجسته می‌کند. استفاده از این ظرفیت‌ها در مسیر توسعه همه‌جانبه و بلندمدت ایران یک الزام ملی است (نصیری، ۱۳۹۲: ۵۵). حمل‌ونقل و جابه‌جایی کالا و مسافر در کشور از طریق سه شیوه حمل‌ونقل زمینی (جاده و راه‌آهن)، هوایی و دریایی انجام می‌شود.

(الف) زمینی

-ریلی: کریدورهای ارتباطی در راه‌آهن ایران به چهار گروه تقسیم می‌شوند که هر بخش ارتباطی

شامل راه‌آهن خاصی است این کریدورها عبارتند از:

- **کریدور مستقیم از طریق ریل:** رازی - سرخس / جلفا - سرخس / جلفا - رازی؛
- **کریدور ترکیبی ریل - دریا:** بندرعباس - سرخس / بندر امام خمینی (ره) - سرخس / بندرعباس - رازی / بندرعباس - جلفا / بندر امام خمینی (ره) - رازی / بندر امام خمینی (ره) - جلفا / رازی - بنادر شمالی (امیرآباد - ترکمن) / جلفا - بنادر شمالی (امیرآباد - ترکمن)؛
- **کریدور دریا - دریا:** بندر عباس - بنادر شمالی (امیرآباد - ترکمن) / بندر امام خمینی (ره) - بنادر شمالی (امیرآباد - ترکمن)؛
- **کریدور دریا - ریل - جاده:** ریل: بنادر شمالی (امیرآباد - ترکمن) - کرمان - زاهدان - میرجاوه (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۹: ۲۲-۲۳).

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

است. بیشترین تلاش معاونت راهداری و حمل‌ونقل جاده‌ای وزارت راه و شهرسازی به نگهداری از راه‌های شریانی که حدود ۳۴ هزار کیلومتر از مجموع راه‌های تحت حوزه استحفاظی وزارت مذکور را تشکیل می‌دهد، معطوف شده است. نگهداری از راه‌های روستایی هم چندان مطلوب نیست با وجودی که بیش از ۷۰ درصد راه‌های روستایی کشور را راه‌های با رویه آسفالت تشکیل می‌دهد، ولی عدم توجه کافی به امر نگهداری موجب شده تا به جسم راه خسارت وارد شود و سطح سرویس این نوع راه‌ها کاهش یابد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵: ۵-۱۴). ناوگان عمومی جاده‌ای کالا در کشور از طول عمر بالا رنج می‌برد به طوری که این طول عمر در کل ناوگان یا متوسط طول عمر وسیله نقلیه عمومی باری کشور در سال ۱۳۹۴ معادل ۱۶/۱۱ سال بوده است. با توجه به اینکه عمر مفید وسیله نقلیه باری عمومی جاده‌ای که در گزارش‌های بانک جهانی برای کشورهای اروپایی معادل ۵ تا ۵ سال و در جهان تا ۱۲ سال برآورد شده ملاحظه می‌شود طول عمر ناوگان عمومی جاده‌ای بار در کشور از میزان متعارف و معمول بالاتر است. نگاهی به وضعیت طول عمر انواع وسایل نقلیه عمومی باری کشور نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۴ تنها ۹۵۳۴۵ دستگاه از انواع وسایل نقلیه مذکور، طول عمری معادل صفر تا ۵ سال داشته‌اند که معادل ۲۷ درصد از کل وسایل نقلیه باری کشور در این سال را تشکیل می‌دهد. در همین رابطه شایان ذکر است که در سال ۱۳۹۴ معادل ۱۴۸۵ دستگاه وسیله نقلیه باری با طول عمر بالای ۵۲ سال، ۲۶۰۷۱ دستگاه وسیله نقلیه باری با طول عمر ۴۰ تا ۵۰ سال و ۵۳۰۳۷ دستگاه وسیله نقلیه باری جاده‌ای با طول عمر ۳۰ تا ۴۰ سال هم در ناوگان عمومی جاده‌ای کالا در کشور فعال بوده‌اند (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۶: ۱۵-۱۴ و مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵: ۵-۱۴).

ب) هوایی:

فرودگاه‌های کشور در سال ۱۳۹۲ به ۵۴ فرودگاه در دست بهره‌برداری افزایش یافته که از این تعداد، ۲۵ فرودگاه به عنوان فرودگاه با مرز هوایی و ۹ فرودگاه به عنوان فرودگاه‌های بین‌المللی و بقیه به عنوان فرودگاه‌های داخلی رده‌بندی شده‌اند. آنچه در ارتباط با ناوگان حمل‌ونقل هوایی مسافری کشور می‌توان گفت بالا بودن متوسط طول عمر ناوگان است که وجود تحریم امر نوسازی را غیرممکن ساخته است. البته بالا بودن طول عمر ناوگان، افزایش هزینه‌های تعمیر و نگهداری و نهایتاً افزایش هزینه بهره‌برداری را به دنبال دارد که بالا بودن هزینه بهره‌برداری از جمله مشکلات در استفاده از حمل‌ونقل هوایی به شمار می‌رود (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵: ۵-۱۴).

ج) دریایی:

تعداد بنادر بازرگانی کشور در سال ۱۳۹۳ در مجموع در شمال و جنوب کشور به ۱۶ بندر افزایش

یافته که ۶ بندر آن در شمال کشور و ۱۰ بندر آن در جنوب کشور تحت نظارت سازمان بنادر و دریانوردی قرار دارد. طول عمر کشتی‌های ملکی کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۹۳ بیش از ۱۰ سال گزارش شده است که این امر از بالا بودن متوسط طول عمر ناوگان تجاری دریایی کشور، نظیر ناوگان‌های حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی و هوایی حکایت دارد (مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۹۵: ۵-۱۴).

۲- توسعه نیافتگی مناطق پیرامونی مشترک با جنوب آسیا

منطقه پیرامونی مشترک ایران با جنوب آسیا متشکل از استان سیستان و بلوچستان است. این استان در حال حاضر با ۱۱/۳ درصد از کل مساحت ایران، نخستین استان پهناور کشور است. سیستان و بلوچستان در سمت شرق با کشور پاکستان ۹۰۰ کیلومتر و با کشور افغانستان ۳۰۰ کیلومتر مرز مشترک و در جنوب با دریای عمان حدود ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی دارد (سازمان برنامه و بودجه استان، ۱۳۷۷: ۵ و زنده‌دل، ۱۳۷۹: ۲۵). بر اساس اسناد، دستورالعمل‌ها و آیین‌نامه‌های موجود، از ۱۴ شهرستان استان سیستان و بلوچستان ۱۳ شهرستان آن جزء مناطق محروم و کمتر توسعه یافته کشور تعریف شده است و فقط شهرستان زاهدان از این گروه مستثنی گردیده است. بر اساس آخرین اطلاعات از وضعیت تولید ناخالص داخلی استان‌های کشور که مربوط به سال ۱۳۸۹ است، این استان به عنوان یکی از محروم‌ترین استان‌های کشور شناخته می‌شود و این موضوع از سال‌ها و دهه‌های گذشته همواره مطرح بوده است. جایگاه اقتصادی در مقایسه با کل کشور از نظر سهم تولید (محصول ناخالص داخلی) در جدول ۶ ارائه شده است (معاونت اقتصادی اداره کل امور اقتصادی و دارایی سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۴: ۱۶-۱۵).

جدول ۶- سرانه تولید ناخالص داخلی استان (هزار ریال به نفر)

استان	سهم	رتبه در بین استان‌های کشور
سیستان و بلوچستان	۸۷۴۱۵	۳۱

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۸

بر اساس حساب منطقه‌ای سال ۱۳۸۸ محصول ناخالص داخلی استان برابر ۴۷۸،۰۷۵،۳۰۸ میلیارد ریال بوده است. مقایسه این رقم با رقم ۳/۶ درصدی جمعیت استان از جمعیت کل کشور نشان‌دهنده ضعف بنیه اقتصادی رسمی استان و مشارکت نه چندان قوی استان در تولید ملی است؛ زیرا حداقل سهم ناخالص داخلی استان از محصول ناخالص داخلی کشور می‌بایست به میزان سهم جمعیتی آن از جمعیت کل کشور یعنی ۳/۶ درصد باشد. سهم استان در محصول ناخالص داخلی کشور در سال ۱۳۹۷ برابر ۱/۳۰ درصد از محصول ناخالص داخلی کشور بوده است (حساب منطقه‌ای مرکز آمار ایران، ۱۴۰۰).

۳- ضعف منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران

ایران همواره با چالش انتخاب میان دو مفهوم منطقه‌گرایی و جهان‌گرایی در سیاست خارجی خود مواجه بوده است. بعضی از دیدگاه‌ها تقویت نگاه به شرق از جمله توسعه روابط با آسیای جنوبی، آسیای مرکزی و قفقاز، چین، روسیه و به‌طور کلی آسیا را نیز در چارچوب تقویت منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران در نظر می‌گیرند. در مقابل منطقه‌گرایی، دیدگاه جهان‌گرایی در سیاست خارجی ایران قرار دارد که در اصل ارتباط با غرب را یک ضرورت و محور سیاست خارجی عملگرا در نظر می‌گیرد (Mottaki, 2009: 7-8). رویکرد نگاه به غرب همواره تعامل با غرب را مهم‌ترین محور سیاست خارجی ایران تلقی می‌کند. به‌طور کلی این گروه معتقدند که با توجه به عوامل مختلف، از جمله شرایط ژئوپلیتیکی ایران و امکانات و توانمندی‌های غرب، این دو به‌طور بالقوه متحد راهبردی یکدیگر محسوب می‌شوند. از این دیدگاه، تعامل با کشورهای غیرغربی از جمله در شرق فقط می‌تواند به عنوان تابعی از رویکرد اصلی سیاست خارجی ایران به غرب تلقی شود؛ زیرا رابطه با شرق جدا از رابطه با غرب فاقد پویایی لازم برای تبدیل شدن به یک رابطه معنادار و راهبردی است (ثقفی عامری، ۱۳۸۷: ۶۰-۵۹). از دیدگاه غرب‌گرایان، کشورهای شرقی و به‌طور اخص کشورهای منطقه خاورمیانه تحت تأثیر مستقیم سیاست‌های کشورهای غربی به ویژه آمریکا قرار دارند؛ بنابراین، چنین نتیجه‌گیری می‌شود که منبع اصلی قدرت در سطح جهانی نزد غرب است. پس بسیاری از مشکلات موجود با همسایگان در فقدان روابط قاعده‌مند با غرب تعریف می‌شود (سریع‌القلم، ۱۳۷۹: ۳۳). در دوران رژیم گذشته تمرکز اصلی در سیاست خارجی ایران بر رویکرد جغرافیایی و ژئوپلیتیک بود. منطقه خلیج فارس نیز مرکز حضور فعال سیاسی-امنیتی و اقتصادی ایران به حساب می‌آمد (برزگر، ۱۳۸۸: ۲۳-۴۰). در این دیدگاه که بیشتر متعلق به دوران پیش از انقلاب اسلامی در ایران است به کشورهای غربی به ویژه آمریکا توجهی خاص می‌شود و در آن چارچوب فعالیت می‌کرد. در دوران بعد از انقلاب نیز عده‌ای از صاحب‌نظران بر ضرورت حل اختلافات با کشورهای اروپایی به ویژه آمریکا و لزوم برقراری روابط نزدیک با آنها تأکید کرده‌اند (ثقفی عامری، ۱۳۸۷: ۶۰-۵۹). ایران در دوره دولت سیدمحمد خاتمی بیشتر علاقه‌مند به گسترش روابط با غرب بود که این مسئله از دیدگاه‌های دلتمردان دولت خاتمی ناشی می‌شد. سیدمحمد خاتمی پس از انتخاب به ریاست جمهوری از کشورهای بزرگ اروپایی دیدن کرد و تأکید نمود که ایران مایل به داشتن روابط با کشورهای توسعه‌یافته صنعتی است (ثقفی عامری، ۱۳۸۷: ۷۸). از زمان انتخاب محمود احمدی‌نژاد به ریاست جمهوری ایران، سیاست خارجی ایران به شدت تحت تأثیر مسئله‌ای هسته‌ای قرار گرفت. در رویکرد

این دولت، برخی از سیاست‌های دولت خاتمی به ویژه محوریت در روابط با غرب خصوصاً رابطه با اروپا مورد تجدید نظر قرار گرفت، به گونه‌ای که منوچهر متکی، وزیر امور خارجه در سخنانی تأکید کرد که در دولت نهم، طرز تفکر غرب و برخی از معاهدات بین‌المللی به نقد گرفته شده است، اما برخی معتقد بودند که این گرایش به شرق، حاصل فشارهای بین‌المللی و همزمان با ناکامی تیم سیاست خارجی در برقراری رابطه‌ای متعادل و مبتنی بر اعتماد متقابل با غرب است. به عبارت دیگر در این نگاه، ناخشنودی دولت نهم از روند تعامل با غرب باعث شده تا نوعی گرایش به شرق صورت بگیرد (ثقفی عامری، ۱۳۸۷: ۸۱).

۴- اقتصاد توسعه‌نیافته جمهوری اسلامی ایران

نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران، براساس قانون اساسی، مختلط بوده و از سه بخش دولتی، خصوصی و تعاونی تشکیل شده است. اما هرگز بین این سه بخش توازن برقرار نبوده و عملاً تعادل به نفع بخش‌های تعاونی و دولتی برهم خورده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۱۰۶-۱۰۵). ایران کشور توسعه‌یافته‌ای نیست و مسیر رشد و توسعه پایدار را تجربه نکرده است. این نظر مکرراً به روش‌های مختلف و از سوی پژوهش‌گران در مورد اقتصاد ایران نقل شده است. این در حالی است که ایران برنامه‌ریزی توسعه را در سال ۱۹۴۹ آغاز کرده است. با وجود تغییر رژیم به دنبال انقلاب ۱۹۷۹ و روی کار آمدن دولت‌های گوناگون، روند برنامه‌ریزی توسعه راه خود را تا زمان حاضر ادامه داده است (Mahdavi&Majderezae, 2012:34). به طور کلی، مبتنی برنظر اقتصاددانان، ایران به سبب دلایل زیر توسعه نیافته است: وابستگی به درآمد نفتی، اندازه بزرگ دولت؛ مداخله شدید دولت در اقتصاد و پیامدهای آن مانند رانت، فعالیت‌های با انگیزه‌های سیاسی، بازارهای مالی توسعه نیافته؛ رقابت محدود داخلی و بین‌المللی؛ ضعف در خصوصی‌سازی؛ عدم ادغام به اقتصاد جهانی؛ عدم جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی؛ فقدان دانش فنی و فناوریانه در سطح صنایع داخلی و سرمایه‌گذاری ناکافی داخلی (Mahdavi&Majderezae, 2012:35 و براتی، ۱۳۸۷: ۷۸-۷۷). بررسی غالب شاخص‌های برون‌گرایی نشان می‌دهد اقتصاد ایران نتوانسته است مانند کشورهای در حال توسعه که در یک دوره بلن مدت رشد اقتصادی بالا و کم‌نوسان داشته‌اند برون‌گرا شود. کالاهای تولیدی آن نیز قدرت رقابت‌پذیری به نسبت کمی دارد و با وجود طیف گسترده‌ای از صنایع و بخش‌های خدماتی متنوع، این رشته فعالیت‌ها، کالاها و خدمات خود را بیشتر برای بازار حمایت‌شده داخل تولید می‌کنند و به میزان بسیار کمتری نسبت به کشورهای در حال توسعه بازارهای جهانی را هدف می‌گیرند (نیلی و همکاران، ۱۳۹۶: ۳۹-۴۰). مجمع جهانی اقتصاد سالانه گزارشی را با عنوان رقابت‌پذیری جهانی تهیه و منتشر

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

می‌کند، یکی از مؤلفه‌های مهم رقابت‌پذیری، ثبات اقتصاد کلان که برای رقابت‌پذیری کلی یک کشور حائز اهمیت است در مؤلفه ثبات اقتصاد کلان ایران مقام ایران رتبه ۴۴ را در میان ۱۳۷ کشور مورد بررسی کسب کرده است. در این مؤلفه نرخ تورم ۱۰ درصد است که در مقام ۱۲۱ در بین ۱۳۷ کشور قرار دارد و این متغیر ثبات اقتصاد کلان ایران را کاهش داده است. همچنین رتبه اعتبار کشوری ایران ۱۰۰ است که در کاهش موقعیت ثبات اقتصاد کلان تأثیر داشته است. یکی دیگر از شرایط رقابت‌پذیری، نوآوری است در مؤلفه نوآوری ایران مقام ۶۶ را احراز کرده است. در این بین ضعیف‌ترین موقعیت را ایران در ظرفیت نوآوری در شرکت‌ها و همکاری دانشگاه و صنعت در زمینه تحقیق و توسعه احراز نموده که این متغیر موقعیت نوآوری ایران را در جهان شدیداً تضعیف کرده است. زیرساخت گسترده و کارآمد یکی از شرایط اساسی رقابت‌پذیری است. در مؤلفه زیرساخت‌ها، ایران مقام ۷۵ را احراز کرده است و ضعیف‌ترین موقعیت را ایران در حمل‌ونقل هوایی با مقام ۱۰۵ احراز کرده که این متغیر موقعیت زیرساخت‌های ایران در جهان را تضعیف نموده است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۰: ۱ و Schwab, 2018: 150).

جدول ۷-رتبه ایران در ارکان رقابت‌پذیری در سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۱۸

رکن/سال	۲۰۱۲	۲۰۱۳	۲۰۱۴	۲۰۱۵	۲۰۱۶	۲۰۱۷	۲۰۱۸
نهادها	۸۲	۶۸	۸۳	۱۰۸	۹۴	۹۰	۸۵
زیرساخت‌ها	۷۴	۶۹	۶۵	۶۹	۶۳	۵۹	۵۷
ثبات اقتصاد کلان	۴۵	۵۷	۱۰۰	۶۲	۶۶	۷۲	۴۴
بهداشت و آموزش ابتدایی	۵۴	۴۶	۵۱	۵۲	۴۷	۴۹	۵۰
آموزش عالی و حرفه‌ای	۸۷	۷۸	۸۸	۷۸	۶۹	۶۰	۵۱
کارایی بازار کالا	۹۸	۹۸	۹۸	۱۱۰	۱۰۹	۱۱۱	۱۰۰
کارایی بازار نیروی کار	۱۳۵	۱۴۱	۱۴۵	۱۴۲	۱۳۸	۱۳۴	۱۳۰
پیشرفته بودن بازارهای مالی	۱۲۰	۱۲۳	۱۳۰	۱۲۸	۱۳۴	۱۳۱	۱۲۸
امادگی تکنولوژیک	۹۶	۱۱۱	۱۱۶	۱۰۷	۹۹	۹۷	۹۱
اندازه بازار	۳۰	۱۸	۱۹	۳۱	۱۹	۱۹	۱۹
پیشرفته بودن بنگاه‌های تجاری	۹۱	۹۳	۱۰۴	۱۱۰	۱۱۰	۱۰۹	۹۷
نوآوری	۶۶	۶۵	۷۱	۸۶	۹۰	۸۹	۶۶
رتبه کل	۶۲	۶۶	۸۲	۸۳	۷۴	۷۶	۶۹

(گزارش رقابت‌پذیری جهانی، ۲۰۱۲-۲۰۱۸)

اعتبارسنجی یافته‌های پژوهش:

نگارندگان با توجه به اهمیت مسئله و به منظور شناسایی و درک درست از قوت‌ها و ضعف‌های جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا، یافته‌های خود را با عنایت به نظر خبرگان مشخص کردند. براساس نظر عمده مصاحب شوندگان، وضعیت کمی قوت‌ها و ضعف‌های

جمهوری اسلامی ایران نسبت به جنوب آسیا از این قرار است:

جدول ۸-اطلاعات آماری پرسشنامه جمع‌آوری شده

نوع عامل	کد عامل	سؤال	میانگین	انحراف معیار	تعداد پاسخ
توان	S1	موقعیت جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران در دسترسی به فضاهاى پیرامونى (آسیای مرکزی، قفقاز، و...)	۳,۸۱۵۴	۸۶۴۰۸	۶۵
	S2	موقعیت گذرگاهی ایران نسبت به جنوب آسیا(ترانزیتی)	۳,۳۲۳۱	۰.۹۶۹۹۸	۶۵
	S3	وجود منابع و ذخایر طبیعی انرژی در جمهوری اسلامی ایران	۳,۵۶۹۲	۱,۱۰۳۵۳	۶۵
	S4	امنیت نسبی فضای جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران نسبت به مناطق پیرامونی	۳,۷۲۳۱	۱,۰۰۷۹۰	۶۵
	S5	روابط فرهنگی و تاریخی مشترک	۳,۵۶۹۲	۱,۱۸۵۴۵	۶۵
ضعفها	W1	ضعف زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی جمهوری اسلامی ایران در سطح داخلی و نسبت به جنوب آسیا	۳,۲۹۲۳	۱,۴۱۱۱۵	۶۵
	W2	توسعه نیافتگی مناطق پیرامونی مشترک با جنوب آسیا	۳,۵۳۸۵	۱,۲۱۲۹۱	۶۵
	W3	ضعف منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران	۳,۳۶۹۲	۱,۵۱۶۲۶	۶۵
	W4	اقتصاد توسعه نیافته جمهوری اسلامی ایران	۲,۶۹۲۳	۱,۸۸۶۸۲	۶۵

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

جدول ۹-رتبه‌بندی متغیرهای قوت با الگوی فریدمن

رتبه	امتیاز	سوال
۱	۳.۲۲	s1
۲	۳.۱۸	s4
۳	۲.۹۹	s5
۴	۲.۹۸	s3
۵	۲.۶۴	s2

N	65
Chi-Square	11.321
df	4
Asymp. Sig.	.023

جدول ۱۰-رتبه‌بندی متغیرهای ضعف با الگوی فریدمن

رتبه	امتیاز	سوال
۱	4.73	w3
۲	4.70	w2
۳	4.68	w4
۴	4.48	w1

N	65
Chi-Square	104.212
df	6
Asymp. Sig.	.000

در این پژوهش بعد از ذکر یافته‌های کتابخانه‌ای برای اعتبارسنجی هریک از متغیرها، از نظر خبرگان استفاده شد. در این راستا در مرحله اول تأثیرگذار بودن و نبودن متغیرها و در مرحله دوم میزان این تأثیرگذاری مورد پرسش قرار گرفت که برآیند یافته‌های میدانی نشانگر این است که پنج متغیر قوت آفرین و چهار متغیر ضعف آفرین بر جمهوری اسلامی ایران در راستای استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا تأثیرگذار می‌باشد که در این بین مبتنی بر آزمون فریدمن متغیر «موقعیت جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران در دسترسی به فضاهاى پیرامونى (آسیای مرکزی، قفقاز، و...)» با کسب

امتیاز ۳/۲۲ و متغیر «موقعیت گذرگاهی ایران نسبت به جنوب آسیا (ترانزیتی)» با کسب امتیاز ۲/۶۴ به تربیت بیشترین و کمترین امتیاز و رتبه را در بین نقاط قوت به دست آورده‌اند. از سوی دیگر متغیر «ضعف منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران» با کسب امتیاز ۴/۷۳ و متغیر «ضعف زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی جمهوری اسلامی ایران در سطح داخلی و نسبت به جنوب آسیا» با کسب امتیاز ۴/۴۸ به تربیت بیشترین و کمترین امتیاز و رتبه را در بین نقاط ضعف به دست آورده‌اند.

نتیجه‌گیری

یکی از محیط‌های بیرونی، محیط منطقه‌ای است؛ فضای جغرافیایی که در آن، یک کشور با مجموعه‌ای از بازیگران در تعامل بوده و اهداف و منافع خود را پیگیری می‌کند. سطح منطقه‌ای در دهه‌های اخیر گسترش زیادی داشته و تمایل کشورها در تأسیس ساختارهای منطقه‌ای رو به توسعه است؛ بنابراین، انتظار می‌رود که سطح منطقه‌ای به عنوان الگوی سیاسی - فضایی قدرتمندی در نظام جهانی و ساختار جغرافیای سیاسی جهان به ایفای نقش بپردازد. نظام منطقه‌ای کلیت منسجم یا غیرمنسجم منطقه‌ای متشکل از دولت‌های مرتبط است که ویژگی‌ها و عناصر ساختاری نسبتاً متجانس همراه با روابط دو یا چندجانبه پیدا و پنهان دارد و خود نیز با کلیت‌های مادون، ماورا و هم‌تراز دارای روابط دو یا چندجانبه است. در این فضای جغرافیایی اتخاذ سیاست‌های مطلوب در ارتباط با سایر بازیگران سیاسی، نیازمند شناخت دقیق قوت‌ها و ضعف‌های موجود در این عرصه است. آنچه مسلم است مناطق ژئوپلیتیکی پیرامونی نقش منحصربه‌فرد و ویژه‌ای در تأمین منافع کشورها ایفا می‌کنند که کشور ایران به عنوان یکی از بازیگران فعال در عرصه منطقه‌ای از این امر مستثنی نیست. از نظر جغرافیایی، ایران کشوری واقع در منطقه جنوب غرب آسیا با مناطق ژئوپلیتیکی پیرامونی متنوع می‌باشد که یکی از این مناطق ژئوپلیتیکی، جنوب آسیا است. این منطقه در ادبیات مرسوم جغرافیای سیاسی هفت کشور هند، پاکستان، بنگلادش، سریلانکا، نپال، مالدیو و بوتان را شامل می‌شود که پتانسیل‌های منحصربه‌فرد و خاص خود را دارد.

نتایج حاصل از یافته‌های کیفی و نظرات خبرگان بیانگر این مهم است که سیاست جمهوری اسلامی ایران در عرصه جنوب آسیا با پنج متغیر قوت‌آفرین؛ موقعیت جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران در دسترسی به فضاها پیرامونی (آسیای مرکزی، قفقاز و...)، موقعیت گذرگاهی ایران نسبت به جنوب آسیا (ترانزیتی)، وجود منابع و ذخایر طبیعی انرژی در جمهوری اسلامی ایران، امنیت نسبی فضای جغرافیایی جمهوری اسلامی ایران نسبت به مناطق پیرامونی و روابط فرهنگی و تاریخی مشترک،

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

و چهار متغیر ضعف آفرین؛ ضعف زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی جمهوری اسلامی ایران، توسعه‌نیافتگی مناطق پیرامونی مشترک با جنوب آسیا، ضعف منطقه‌گرایی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران و اقتصاد توسعه‌نیافته جمهوری اسلامی ایران مواجه است. از آنجاکه سازه ژئوپلیتیکی جنوب آسیا یک سازه رقابتی است کشورهای این منطقه برای پیشی گرفتن از سطوح بالاتر با عوامل خارج از منطقه ارتباط می‌گیرند. این شرایط می‌تواند بستری را برای توسعه منافع ملی کشوری چون ایران که دارای تجانس‌های کارکردی و ساختاری با جنوب آسیاست فراهم سازد. در این راستا سیاست کلان جمهوری اسلامی ایران در منطقه بهتر است به گونه‌ای باشد که ضمن تقویت نقاط قوت و به کارگیری حداکثری از آنها شرایط لازم را از طریق سیاست‌هایی هوشمندانه برای رفع نقاط ضعف به کار بگیرد. به مین دلیل اقدامات جمهوری اسلامی ایران باید در محورهای زیر دنبال شود:

- محرومیت‌زدایی و ارتقای شاخص‌های اقتصادی و اجتماعی مناطق پیرامونی مشترک با جنوب آسیا از طریق مشارکت فعال در تعاملات ملی و منطقه‌ای؛
- تقویت و توسعه زیرساخت‌های ارتباطی و حمل‌ونقلی از طریق مشارکت ملی و جذب سرمایه‌های منطقه‌ای جنوب آسیا به منظور روان‌سازی مبادلات ملی، منطقه‌ای و جهانی؛
- تقویت روابط دوجانبه و چندجانبه با تأکید بر اشتراکات فرهنگی و تاریخی مشترک با جنوب آسیا؛
- ایجاد پیوندهای اقتصادی و ترانزیتی پایدار دو و چندجانبه از طریق شناسایی پروژه‌های مشترک اقتصادی و ترانزیتی از سوی دستگاه دیپلماسی؛
- گسترش روابط تجاری و تبدیل روابط تجاری به طرح‌ها و پیوندهای درازمدت اقتصادی با کشورهای پیشرفته جنوب آسیا بر اساس اصل سود و منافع متقابل؛
- تقویت دیپلماسی فرهنگی به صورت شفاف و اجتناب از فعالیت‌های فرهنگی حساسیت‌برانگیز؛
- تقویت دیپلماسی اقتصادی با تمرکز تأمین مالی و جذب سرمایه‌گذاری خارجی و دستیابی به فناوری‌های نوین و ایجاد زمینه‌های لازم برای حضور بخش غیردولتی در دیگر کشورهای منطقه و کشورهای جنوب آسیا؛
- بهبود کیفیت کالاها با استانداردهای جهانی و بازار هدف و ایجاد مراکز تجاری ایران در کشورهای جنوب آسیا و افزایش تمرکز و به‌هنگام کردن اطلاعات تجاری درباره کشور مقابل و شناسایی مناسب مناطق مختلف جغرافیایی آن.

کتابنامه

- احراری، احمد (۱۳۵۲) توفان در ایران، ج ۱، تهران: نوین
- الاسلام، ریاض (۱۳۷۳) تاریخ روابط ایران و هند (در دوره صفویه و افشاریه) ترجمه: محمدباقر آرام و عباسعلی غفاری فرد، امیرکبیر
- ای. لیک، دیوید و پاتریک ام. مورگان، نظم‌های منطقه‌ای، ترجمه سید جلال دهقانی فیروزآبادی، پژوهشکده مطالعات راهبردی، ۱۳۹۲.
- براتی، محمدعلی (۱۳۸۷) بررسی شاخص‌های بی ثباتی و آسیب‌پذیری اقتصادی در ایران (یک رویکرد تجربی)، تهران: موسسه تحقیقاتی تدبیر اقتصاد
- بزرگر، کیهان (۱۳۸۸) منطقه‌گرایی در سیاست خارجی ایران، مطالعات اوراسیای مرکزی، زمستان - شماره ۵/ ص ۲۳-۴۰
- بهار، محمدتقی (۱۳۱۸) مجمل التواریخ، تهران: کلاله خاور
- پراکاش، ام. ویشنو (۱۳۹۶) تقویت روابط ایران و هند: برقراری ارتباط تجاری و جوامع فرهنگی، ترجمه، سید حسین رئیس‌السادات، مشهد: پاپلی
- پوپ، آرتور (۱۳۵۵) هنر ایران در گذشته و آینده، ترجمه عیسی صدیق، تهران: مدرسه عالی خدمات جهانگردی
- تاراچند (۱۳۷۴) تأثیر اسلام در فرهنگ هند؛ ترجمه علی پیرنیا و عزالدین عثمانی، تهران: پازنگ
- ثقفی عامری، ناصر و افسانه احمدی (۱۳۸۷) ایران و سیاست نگاه به شرق، تهران: پژوهشکده تحقیقات استراتژیک.
- جلالی نائینی، محمد رضا (۱۳۷۵) هند در یک نگاه، تهران: شیرازه
- چودهری، الله دتا (۱۳۵۶) پرتو فرهنگ ایران در شبه قاره هند و پاکستان (با اشاراتی به برگزاری مراسم نوروزی)، هنر و مردم، فروردین - شماره ۱۷۴
- حاجی یوسفی، امیرمحمد (۱۳۸۴) سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در پرتو تحولات منطقه‌ای، تهران: مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- حافظ‌نیا، محمد رضا (۱۳۹۵) جغرافیای سیاسی ایران، تهران: سمت
- حسینی، میرعبدالله و همکاران (۱۳۹۰) رقابت‌پذیری اقتصاد ایران و راهکارهای بهبود آن در جهان، تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی
- دستمالچی، اصغر (۱۳۹۳) تاریخ روابط ایران و هند، تهران: وزارت امور خارجه
- دورانت، ویل (۱۳۶۷) تاریخ تمدن، ترجمه گروهی از مترجمان ج ۱، تهران: آموزش انقلاب اسلامی
- دهشیار، حسین (۱۳۸۶) ستون‌های دوگانه بی ثباتی در پاکستان، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال ۲۱، شماره ۲۳۹-۲۴۰
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۸۸) منابع ملی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، سیاست، پاییز - شماره ۱۱
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۳) نظریه‌های همگرایی منطقه‌ای و رژیم‌های بین‌المللی، تهران: مخاطب

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۴) سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سمت
- دیماندا، موریس اسون (۱۳۸۳) راهنمای صنایع اسلامی، ترجمه عبدالله فریار، تهران: علمی و فرهنگی
- ذوقی، ایرج (۱۳۶۸) ایران و قدرت‌های بزرگ در جنگ جهانی دوم، تهران: پازنگ
- رایزنی فرهنگی ایران در پاکستان (۱۳۹۷) islamabad.icro.ir
- رایزنی فرهنگی ایران در هند (۱۳۹۷) newdelhi.icro.ir
- زنده دل، حسن (۱۳۷۹) استان سیستان و بلوچستان، تهران: ایرانگردان
- سازمان برنامه و بودجه استان سیستان و بلوچستان (۱۳۷۷) طرح بررسی قابلیت‌ها و امکانات توسعه استان سیستان و بلوچستان، تهران: سازمان برنامه و بودجه
- سجادیپور، سید محمد کاظم (۱۳۸۶) سیاست خارجی ایران، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی
- سریع القلم، محمود (۱۳۷۹) سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران: بازبینی نظری و پارادایم ائتلاف، تهران: مرکز تحقیقات استراتژیک
- سفارت ایران در کلمبو (۱۳۹۷) colombo.mfa.ir
- شایگان، داریوش (۱۳۶۲) ادیان و مکتب‌های فلسفی هند، ج ۱، تهران: امیر کبیر
- شهریار نقوی، حیدر (۱۳۵۰) جشن نوروز در پاکستان و هند، بررسی‌های تاریخی، شماره ۳۵، ۳۳-۵۴
- علی بابایی، غلامرضا (۱۳۹۲) تاریخ روابط ایران و پاکستان، تهران: وزارت امور خارجه
- غرایق زندی، داود (۱۳۸۴) ایران و پاکستان؛ کنکاشی در سیاستگذاری خارجی، نامه دفاع، شماره ۳
- غرایق زندی، داود (۱۳۸۵) زمینه‌های اقدام اطلاعاتی آمریکا علیه ایران؛ مطالعه موردی افغانستان، تهران: مطالعات کاربردی فارابی
- غروی، محمد (۱۳۵۲) خواجه عبد الصمد شیرین قلم، هنر و مردم، شماره ۱۲۷، ۴۳-۴۴
- قهرمانپور، رحمان (۱۳۸۴) تعاملات ایران و ترکیه در آغاز قرن بیست و یکم، نامه دفاع، شماره ۴
- قهرمانپور، رحمان (۱۳۸۶) ایران ژئوپلیتیک قدرت در جهان عرب، نامه دفاع، شماره ۱
- کونل، ارنست و هوشنگ طاهری (۱۳۶۸) هنر اسلامی، ج ۲، تهران: توس
- کوهن، سال برنارد (۱۳۸۷) ژئوپلیتیک نظام جهانی، ترجمه عباس کاردان، تهران: ابرار معاصر
- لعل نهر، جواهر (۱۳۶۱) کشف هند، ترجمه محمود تفضلی، ج اول چاپ دوم، تهران: امیر کبیر
- مرکز آمار ایران www.amar.org.ir
- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۴) چالش‌های حمل و نقل کشور و مصرف انرژی در بخش زمینی (زیربخش‌های جاده‌ای و ریلی)، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس
- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۵) نگاهی بر وضعیت بخش حمل و نقل، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس
- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۵) وضعیت حمل و نقل عمومی بار در جاده‌های کشور در سال‌های ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۴، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس

- مرکز پژوهش‌های مجلس (۱۳۹۷) اجازه امضای مقدماتی موافقت نامه همکاریهای فرهنگی علمی و آموزشی بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری دموکراتیک سوسیالیستی سریلانکا به وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۹۲) نظریه سازه‌انگاری متعارف و پژوهش در روابط بین‌الملل و استلزامات پژوهشی، دو فصلنامه پژوهش سیاست نظری، شماره ۱۲، صص ۱-۲۰
- معینی علمداری، جهانگیر و عبدالله راسخی (۱۳۸۹)، «روش‌شناسی سازه‌انگاری در حوزه روابط بین‌الملل»، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره چهار.
- ممتحن، حسین علی (۱۳۵۴) راز بقای تمدن و فرهنگ ایران، تهران: دانشگاه ملی
- نصری، قدیر (۱۳۸۴) نفت و معمای امنیت در خاورمیانه، راهبرد دفاعی، سال ۳، شماره ۷
- نصیری، حسین (۱۳۹۲) تعامل منطقه ای، ملی و جهانی، تهران: وزارت امور خارجه
- نمایندگی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران سریلانکا (۱۳۹۷) www.colombo.icro.ir
- نیلی، مسعود و همکاران (۱۳۹۶) اقتصاد ایران چگونگی گذر از ابرچالش‌ها، جلد اول، تهران: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه ریزی
- هایمن، آنتونی (۱۳۷۳) اهمیت افغانستان برای آسیای مرکزی، ترجمه حسن نورانی بیدخت، مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، دوره دوم، شماره ۵
- الهی، همایون (۱۳۶۵) اهمیت استراتژیکی ایران در جنگ جهانی دوم، تهران: نشر دانشگاهی
- هینلز، جان (۱۳۷۵) شناخت اساطیر ایران، ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلی، تهران: آویشن
- یزدان فام، محمود (۱۳۹۲) بررسی متون سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مطالعات راهبردی
- Glassner, Martin Ira (1993) Political Geography. United States of America: New York: Johan wiley& Sons, Inc
- Khan, Ali, Raja Nazkat(2013) Indus Water Treaty A Geo Political Study, University of Kashmir.
- Mahdavi, Abolghasem, Hoor Majderezaee(2012) The Fundamental Impediments of Economic Growth in Iran: An H-R-V Model, Iranian Economic Review, Vol.16, No.31/33-69
- Matutinovic, Igor(2009)Oil and the Political Economy of Energy , Energy Policy, Vol. 37, No. 11
- Mottaki, Manochehr (2009)Iran's Foreign Policy under President Ahmadinejad, Discourse: An Iranian Quarterly, Vol. 8, No.
- Omonbude, Ekpen J. (2007)The Transit Oil and Gas Pipeline and the Role of Bargaining: Anon – Technical Discussion , Energy Policy, Vol. 35, No. 12
- Pakistan(1977)London: stacy international
- Russell, Martin (2020) Armenia and Azerbaijan on the brink of war, EPRS European Parliamentary Research Service PE 659.267
- Schwab, Klaus (2018) The Global Competitiveness Report 2017–2018, The Global Competitiveness Report.
- World Economic Forum, Global Competitiveness Report, 2017-2018.

تحلیل نقاط قوت و ضعف جمهوری اسلامی ایران در استفاده از ظرفیت‌های منطقه جنوب آسیا

- WORLD MINING DATA(2018) MINERALS PRODUCTION, International Organizing Committee for the World Mining Congresses.
- www.UIC.asso.fr
- www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html